

Marek Bernacki

Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej

mbernacki@ath.bielsko.pl

Po miłoszologii?

W 1985 roku nakładem krakowskiego Wydawnictwa Literackiego ukazał się tom *Poznawanie Miłosza. Studia i szkice o twórczości poety* pod redakcją naukową Jerzego Kwiatkowskiego¹. Trzydzieści lat po wydaniu tego pionierskiego opracowania warto zastanowić się nad drogami, jakimi podążała i podąża nadal krajowa oraz zagraniczna miłoszologia. Wyrazem żywotności tej subdyscypliny literaturoznawczej są liczne opracowania naukowe i popularnonaukowe², wśród których prym wiodą prace zbiorowe zredagowane przez profesora Aleksandra Fiuta: *Poznawanie Miłosza 2. cz. I.* (2000), *Poznawanie Miłosza 2. cz. II* (2001) oraz *Poznawanie Miłosza 3* (2011)³.

¹ *Poznawanie Miłosza. Studia i szkice o twórczości poety*, red. J. Kwiatkowski, Kraków–Wrocław 1985.

² Myślę tu przede wszystkim o nurcie tekstów napisanych w formie autobiograficznych wyznań, których przedmiotem jest osoba i dzieło Czesława Miłosza. Wśród wielu tego typu opracowań do najważniejszych należą niewątpliwie świadectwa Agnieszki Kosińskiej, sekretarki Miłosza z ostatniego, krakowskiego okresu jego życia (zob. M. Bernacki, *Intymnie o Miłoszu [Matuszewski, Skwarnicki, Illg, Gruszka-Zych]* oraz *Świadectwo asystentki [A. Kosińska „Rozmowy o Miłoszu”]* – oba teksty w: M. Bernacki, *Głosy do Miłosza. Artykuły i szkice krytycznoliterackie [2004-2011]*, Bielsko-Biała 2012). Niewątpliwie najważniejszą książką Agnieszki Kosińskiej utrzymaną w tonie popularnonaukowej glosy jest publikacja wspomnieniowa w formie dziennika *Miłosz w Krakowie* (Kraków 2015). O nurcie wspomnieniowo-epistolarnym w miłoszologii pisze Ewa Kołodziejczyk w erudycyjnym szkicu *Po, czyli przed. Miłoszowskie tematy do odstąpienia. Uwagi o miłoszologii po 2004 roku*, [w:] *Po Miłoszu*, red. M. Bielecki, W. Browarny, J. Orska, Kraków 2011, s. 303.

³ W kontekście przywołanych prac zbiorowych należałoby jeszcze wymienić co najmniej dwa monumentalne opracowania: *Pogranicza, przelomy, zmierechy Czesława Miłosza*, red. A. Janicka, K. Korotkich, J. Ławski, Naukowy Projekt Wydawniczy – Seria „Przelomy/Pogranicza. Studia Literackie”, Białystok 2012 oraz *Miłosz i Miłosz*, red. A. Fiut, A. Grabowski, Ł. Tischner, Kraków 2013.

Najważniejsze pytania, które badacze analizujący twórczość autora *Traktatu moralnego* powinni postawić sobie w połowie drugiej dekady XXI wieku, brzmiałyby tak oto:

- Jakimi dyskursami posługiwał się najchętniej Czesław Miłosz jako poeta, eseista, prozaik? Czy można go nazwać twórcą: modernistycznym? postmodernistycznym? personalistycznym? postromantycznym? dialektycznym (w sensie heglowsko-marksistowskim)? dialogicznym (w ujęciu Bachtinowskim), egzystencjalnym (w ujęciu Camusowskim, Heideggerowskim, Gadamerowskim)? gnostycznym? chrześcijańskim? eklektycznym?
- Z jakimi poetykami i dyskursami filozoficzno-kulturowymi Miłosz najchętniej wchodził w twórczy dialog, a które zdecydowanie odrzucał i krytykował?
- Jakie teksty Miłosza uznać można za najważniejsze „manifesty programowe”, w których najpełniej przejawiało się jego poetyckie światopogląd?
- Jakie wiodące dyskursy (metody, języki opisu Miłoszowskiego dzieła) pojawiały się na przestrzeni ostatnich 30 lat?
- Czy istnieje zjawisko „fuzji” i „synergii”, czy raczej „konfliktu” dyskursów miłoszologicznych?
- Czy istnieją jakieś uprzywilejowane metodologie/dyskursy miłoszologiczne: strukturalistyczna? intertekstualna? fenomenologiczna? hermeneutyczna? psychoanalityczna? postmodernistyczna? personalistyczna? kulturowa?
- Czy metody czytania literatury, popularne po zwrocie kulturowym, takie jak np. krytyka feministyczna, gender, geopoetyka, postkolonializm, nowy historyzm – mogą być/są przydatne w nowych, odkrywczych interpretacjach i syntezach twórczości Miłosza?
- Czy dyskursy miłoszologii krajowej różnią się w jakiś zasadniczy sposób od dyskursów miłoszologii uprawianej za granicą?
- Jaki jest terytorialny zakres zagranicznej miłoszologii? W jakich krajach recepcja dzieła Czesława Miłosza jest najciekawsza i dlaczego?
- Czy polifoniczne dzieło Miłosza można ogarnąć za pomocą jednej wybranej metodologii badawczej, czy też konieczny jest metodologiczny wielość?
- Czy spuścizna literacka Czesława Miłosza przetrwa próbę czasu i będzie otwierała się na nowe sposoby czytania/interpretowania literatury, czy też potraktować ją należy jako dzieło zamknięte, anachroniczne zwierciadło minionego XX stulecia?

- Czy poezja i myśl Miłosza nadal mogą być inspirujące dla współczesnych pisarzy, czytelników i badaczy literatury?
- Czego możemy się dzisiaj nauczyć od Miłosza? Jakie aspekty jego myśli i poezji inspirują młode pokolenie Polaków i współczesnych literaturoznawców?⁴

Na postawione powyżej pytania próbowali odpowiedzieć uczestnicy ogólnopolskiej konferencji literaturoznawczej „Dyskursy Miłosza. Dyskursy o Miłoszu” zorganizowanej w dniach 7-9 maja 2015 roku na Wydziale Humanistyczno-Społecznym Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej⁵. Już z samej listy zgłoszonych i przyjętych na obrady referatów wynikało, że dzieło Miłosza wzbudza zainteresowanie nie tylko doświadczonych miłoszologów, ale także – co uznać należy za dobry zwiastun – badaczy literatury młodszego pokolenia, przykładających do twórczości autora *Pieska przydrożnego* metodologie pojawiające się w kręgu poststrukturalistycznej i kulturowej teorii literatury. Najciekawsze teksty, wyłonione spośród kilkudziesięciu otrzymanych artykułów postanowiliśmy opublikować na łamach niniejszego numeru czasopisma naukowego „Świat i Słowo”, świadomie nadając całości prowokacyjny i aluzyjny tytuł: *Po miłoszologii?*⁶.

Tom otwiera szkic Marka Bernackiego poświęcony początkom, etapom rozwoju i przewidywanej przyszłości miłoszologii jako swoistej subdyscypliny literaturoznawczej, napisany przy uwzględnieniu prac o podobnej tematyce autorstwa Jarosława Ławskiego, Bogdana Karwowskiego i Ewy Kołodziejczyk. Trzy kolejne artykuły: Zofii Zarębianki, Mirosława Dzieńcia i Kariny Jarzyńskiej pokazują z różnych perspektyw badawczych religijne aspekty i uwarunkowania twórczości Czesława Miłosza, bez których trudno zrozumieć jej najgłębszy wymiar i sens. Andrzej Franaszek, pracujący nad biografią autora *Pana Cogito*, w erudycyjnym szkicu zestawia ze sobą osobowości dwóch najwybitniejszych polskich poetów XX wieku – Miłosza i Herberta, których łączyła wieloletnia przyjaźń, ale poróżnił spór o imponderabilia. Autor odsłania przy okazji niezrealizowany zamiar Zbigniewa Herberta dotyczący napisania książki eseistycznej *Rok jagnięcia* poświęconej... światopoglądowi Czesława Miłosza. Artur Żywiełek w intrygujący

⁴ W kontekście wymienionych pytań warto zapoznać się z propozycją prawdopodobnych kierunków badań miłoszologicznych, którą podaje do rozważenia Ewa Kołodziejczyk w cytowanym wcześniej szkicu *Po, czyli przed. Miłoszowskie tematy do odstąpienia...*

⁵ W konferencji wzięło udział kilkudziesięciu badaczy reprezentujących najważniejsze ośrodki uniwersyteckie i akademickie z całej Polski; swoje referaty przedstawili także goście z zagranicy: z Czech, Bułgarii, Rosji, Włoch i Wietnamu.

⁶ Będący świadomą aluzją do głośniejszej książki o wieloznacznym tytule *Po Miłoszu*.

sposób, niejako na nowo próbuje zmierzyć się z przesłaniem *Zniewolonego umysłu*, przykładając do zapomnianej dzisiaj ale ważnej eseistycznej książki, metodę „lektury afektywnej”. Dalej pojawia się blok trzech tekstów odczytujących dzieło autora *Ziemi Ulro* w perspektywie nowoczesnych i ponowoczesnych dyskursów metodologicznych. Ireneusz Gielata przygląda się uważnie Miłoszowskiej fascynacji twórczością Balzaka i Baudelaire’a, tropiąc w niej ślady niepokojącej autora *Trzech zim* nowoczesności. Mateusz Antoniuk, przeprowadzając „pokazową” interpretację kilku zachowanych w wersji brulionowej wierszy zdeponowanych przez noblistę w Beinecke Library, proponuje sojusz między miłoszologią i krytyką genetyczną oraz napisanie kompleksowego studium o „pracowni Miłosza”, zaś Rafał Pokrywka omawia rozmaite odmiany Miłoszowskich autobiografizmów, wskazując na zawarty w nich „konflikt interpretacji”. Z kolei Barbara Tomalak, sięgając po rzadko stosowaną w miłoszologii metodę frekwencyjną języka osobniczego, proponuje inspirujące odczytanie motywu kobiecości występującego obficie w późnej poezji autora *Nieobjętej ziemi*, analizując częstotliwość występowania wybranych słów-kluczy. Dopełnieniem tomu są teksty poświęcone zagranicznej recepcji dzieła Czesława Miłosza, zarówno w ujęciu historycznym, jak i współczesnym, świadczące o nieprzemijającym zainteresowaniu poezją (w mniejszym zaś stopniu prozą i eseistyką) polskiego noblisty. I tak, Beata Tarnowska w rzetelnie przygotowanym od strony bibliograficznej studium przedstawia dawną i współczesną obecność twórczości Miłosza w Izraelu. Nguyen Chi Thuat (tłumacz *Lalki* Bolesława Prusa na język polski) udowadnia, że moda na Miłosza zapanowała nawet w odległym kulturowo Wietnamie. Aleksandra Wilkus-Wyrwa w błyskotliwie przeprowadzonej analizie porównawczej zestawia norweskie tłumaczenie wiersza *Campo di Fiori* autorstwa Paala Brekkego z polskim pierwowzorem, zaś Michael Alexa, pracownik Uniwersytetu Masaryka w Brnie, przedstawia dzieje recepcji poezji Miłosza w Czechach, prezentując grono dwudziestu trzech tłumaczy jego wierszy publikowanych na przestrzeni kilkudziesięciu lat w antologiach i czasopiśmie ukazujących się u naszych południowych sąsiadów.

Oddajemy do rąk Czytelników tom zróżnicowany, współtworzony przez kilkunastu przedstawicieli „zakonu miłoszologów” reprezentujących zarówno polskie jak i zagraniczne ośrodki uniwersyteckie: Kraków, Częstochowę, Bydgoszcz, Olsztyn, Poznań, Brno i Bielsko-Białą. Mamy nadzieję, że występująca w tekstach „młodzieńcza” pomysłowość, różnorodność badawczego oglądu i zaproponowane przez autorów niekonwencjonalne strategie lektury przyczynią się do lepszego poznania „kontynentu Miłosz”.

Nie wątpimy też, że dostojna i pożyteczna ze wszech miar dyscyplina literaturoznawcza, jaką jest miłoszologia, wkraczająca właśnie w okres conradowskiej „smugi cienia”, ma jeszcze przed sobą długą i perspektywiczną przyszłość.

Bielsko-Biała, 22 stycznia–22 lutego 2016 r.

“Post miłoszology”?

[Introduction: Świat i Słowo” 2015, No. 2 (25).]

Keywords: Czesław Miłosz, miłoszology

Słowa kluczowe: Czesław Miłosz, miłoszologia